İZMİRLİ KÜLLİYATI: — 1

TARİH-İ KUR'AN

(Kuranı Kerimin Tarihi)

Ord. Prof.
İsmail Hakkı İzmirli

Celâleddin Izmirli'nin bir mukaddimesini havidir.

3. Tabı

BÖRE YAYINEVİ
İstanbul 1956

İZMİRLİ KÜLLİYATI: 1

TARİH-İ KUR'AN

(Kuranı Kerimin Tarihi)

Ord. Prof.
İsmail Hakkı İzmirli

Celâleddin İzmirli'nin bir mukaddimesini havidir.

3. Tabı

BÖRE YAYINEVİ
İstanbul 1956

İbrahim Kırnak ve Ortakları GÖNÜL
Matbaacılık Kollektif Şirketi

Ön Söz

Beynelmilel şöhreti olan Türkiye'nin yeğâne din alimi ordinaryos Profesör İzmirli İsmail Hakki Bey'in tercümei halini muhtasar bir eser halinde 1946 da yazmışdım; burada dahi merhumun hal tercümesi hakkında bir iki söz söylemeğide muvafık buldum;. Ustad Hicri 1285 de İzmir'de doğmuş orta tahsili orada, yüksek tahsilini de İstanbul'da Yüksek Muallim Mektebinde yapmış, aynı zamanda Sultan Selimde Hafız Şakir Efendi'nin medrese derslerine devam etmiş ve ondan icazet almışdır.. İdadi, yüksek mektepler, Darülfünün'da Profesörlük etmiş müdürlük etmiştir..

1313 de İstanbul'da evlenmiş dört erkek çocuğu olmuş isede bir danesi on günlük iken öldüğünden üç oğlu kalmıştır.. En büyükleri Diş Tabibi Muallim Celâleddin İzmir'li, ortancası Doktor Necmeddin İzmir'li, küçük oğluda Türkiye konsoloslarından Hayrettin İzmir'li dir.

Ustad Türkiye'nin yeğâne İlimikelâm alimleri arasında sayılmaktadır. İslâm felsefesi ve din ilimlerinde Yeditulâ sahtbi idi. Türkiye'nin başlıca Mütekellimi dir. Her nekadar kendinden evvel gelenler bu ilimlerde çok meşgul olmuşlar, eserler yazmışlar memleket için faideli olmuşlar isede İzmirli Ustadımız gibi bilhassa ilmikelâmda İnkilâp yapamamışlardır;. Bu hususî izah için İlmikelâmın bidayetinden şimdiye kadar geçirdiği safahatı kısa bir tarihçe halinde izah etmek isterim.

Asrı saadette Eshâbıgüzin, ahkâmı şeriyyeyi Peygamberimiz'den nasıl öğrenmişlerse öylece tasdik ederlerdi, Peygamberimiz tarafından bildirilmeyen işleri araşdirmazlardı. Bu suretle Eshâb, tabiîn ve Teba tâbiîn arasında hemen hemen dini thtilâflar pek azdı, bundan dolayı dini ilimleri tedvine ihtiyaç görülmiyordu... Fakat sonraları ahval değişdi, efkârı faside erbabı çoğaldı. Saffetikalbe malik insanlar azaldı, Halkın çoğunda fikir dalâletine; meyl hıssı uyandı ve bu yüzden ihtilâflar çoğaldı, bir takım islâm fırkaları zuhur etti; sahih itikadlar ile, batıl

itikatlar karışdı ,din alimleri, sahih itikadları. batıl itikatlardan ayırmak için dalaletleri, red maksadile bir ilim meydana getirdiler. Bu ilmin adına (İlmi tevhit ve Fikhiekber) dediler, bu babda en maruf eser İmamı Azaamın (Fikhı ekber) adındaki kitabıdır,.. Buna mukabil Ehli sünnet ile Ehli bidat arasında [1] cidal, münazaa Hattâ, münâzara başlamışdı [2] bu hususta mutezileden Vasil bin âtâilgazal [3] eser yazmıştır.., Böylece Müslümanlar arasında biri Ehlisünnet, diğeri Ehli bidat mezhebi olmak üzere akâite ait ilimler hasıl oldu...

Fıkhi ekber Ehlisünnetin, ilmikelâmda Ehlibidatin ilmi idi... Ehli sünnet alimleri halki bu mutezile ilmi kelâmından uzaklaşdırmak için uğraşırlardı... Hattâ İmamıazamın (Allah, amribnibaba lânet etsin halka ilmikelamı açdı). Dediği rivayet olunur...

Üçüncü hicrî asırda gelen İbniküllâbibasrî, Ehlibidati temsil eden mutezileyi redderek bir takım eserler yazdı, ve Ehlibidatin tenaküslerini meydana çıkardı ve bir Ehlisünnet ilmikelâmı meydana getirdi; işte ilk Ehlisünnet ilmi kelâmı İbni Küllâp ile başlar; diğer taraftan mutezile alimlerinden Basrada'ki mutezilenin imamı Ebülhüzeyil [131 - 226] mutezile ilmikelâmına felsefeyide karışdirarak yeni bir şeki vermişti.. Zira bu zamanda artık Ehli islâm arasında ilmikelâmdan başka ayrıca felsefe intişar ediyordı; nitekim Ebulhükema Elkindî ile meşâî felsefesi teessüs etmişti.....

---

(1) Bid'at peygamberimiz zamanında olmayıp zamanı saadetten sonra meydana çıkan dinî mes'elelerdir. Üstad İzmirliye göre bid'at (Hakkı mahız) değil, (Batılı mahız) da değil belki hak ve hatılı mutazammındır. Her bid'at dalâlettir. Fakat, her dâl ehli nar değildir.

(2) Münazara (Dialogie) iki şahsın karşı karşıya gelerek birisinin ona sual sorması, ötekinin cevap vermesidir öi sual sorana (sâil), dâvayı isbata uğraşana (muallil veya müstedil) derler. Sâil, müstedilin gösterdiği delili teslim etmezse teslim etmem) diyerek müstedilden delil ister. Buna (men' veya mumakaza) derler. Fakat sâilin itirazı ve müstedilin cevabı da muvecceh olması lâzımdır. Yâni, münazara sözü hasmının sözüne mukabil ve onu dâfi olacak veçhile irat etmelidir. Nitekim, bedihiyattan olan sözü sâil menetmek isterse sâilin sözü her ne kadar müstedilin sözüne mukabil olursa da onu dâfi olmaz. Çünkü, bedihiyattan olan sözü menetmeğe mükâbere derler. Umumun müşahede ve tecrübesine dayanarak bir sözü menetmek dahi mükâberedir. Delilsiz bir dâvayı iptal etmek dahi mukâbredir. Mükâbere, biliyorken muhalefet ve inad etmek mânasınadır ki münazara adabına yakışmaz. Münazarada müstedilin sâili ilmî bir şekilde susturmasına ilzam, sâilin müstedili susturmasına da ifham derler.

(3) Vasil, ehli sünnetten Hasan Basri'nin talebesi iken fikir ihtilâfı yüzünden ondan ayrılınca Hasan Basri (itezile anna) demiş. Mânası bizden ayrıldı demektir. İşte, ehli sünnetten ayrılanlara bu andan itibaren mütezile demişlerdir. Vasilin vefatı (Hicrî 131) dir.

Bu sırada Ebul Haasan eşârî ustadı Cübbâî ye galebe ederek İtizâl mezhebini terk etti ve (Allah'ü Zülcelâl Ahkâm'ı İlâhiyesini mizanı itizal ile tartmaktan müberra dır) diyerek bir Cuma günü Basra'da mutezileden ayrıldığını ilân edip muhitinde meşhur olan Ehlisünnetten İbniküllâp mezhebine girdi; Eşarî, İbni küllâp İlmikelâmına öldükten sonra dirilmek (Ba'sü badelmevt) hakkındaki akaidi tekmil ederek İlmikelâm temamile tedvin edildi; İşte Ehlisünnet ilmikelâmı bu oldu; İbni küllâp ile başladı; eşari ile tesis etti, Ebubekir Bakıllânî de eşarinin ilmikalâmına (atom) Cüzülayetecezza denilen aklı bahisleri ilâve ederek bir İlmikelâm yapdı.. İşte Kudema nın İlmikelâmı bu İlmikelâmdırki mütehassıslarina Kudemayi mütekellimin derler.. Bu İlmikelâm Gazaliye kadar, devam etti. İmamı Gazâliden itibarende müteahhirîn kelâmi zuhur etti müteahhirin, kudemadan şu veçhile ayrılıyorlardı:

1 — İnikâsi edilleyi ret [1]

2 — Felsefi bahisleri ilâve,

Gazali selefleri olan Kudemayi mütekellimine muhalefet ederek inikâsıedleyi reddetmiş ve kadim Yunan felsefesindeki bahisleride ilâve ederek müteahhirin İlmikelâmını tesis etmiştir.

İslâm felesofu olan İmamı Gezali [1] ile başlayan bu müteahhirin İlmikelâmını, yüksek mütekelliminden Fahrettini Razı ile kemale gelmiş ve yine mütekellimindən Seyfeddin Amidî ile tevsi edilmiş ve Nasreddin Beyzavi ile en yüksek derecesine çıkmıştır.. İşte bu son ilmikelâmada müteahhirin ilmikelâmı ve mütehassıslarınada müteahhirini mütekellimin dirler.. Müteahhirin mütekellimin, mütezileyi inkiraza ugratmıştır....

Müteahhirin İlmikelâmi Hicrî bin tarihlerine kadar mükemmelen devam etmiştir. Fakat bu tarihlerden sonra bunun erbabı azalmışdır. Ve dairei şumulüne aldığı kadim felsefede münkarız olmuş idi; onun yerine Garp felsefesi kaim olmuştur... Ustad İzmirli'ye gelinceye kadar Türkiye'de Darülfününda okunan İlmikelâm bu müteahhirin İlmikelâmı idi...

---

(1) İnikâsı edille, delilin ademinden medlûlün âdemi lâzımgelir, yâni delil yoksa medlûl de yoktur demektir.

(1) Gazali, kendine nisbetle umumu hâkir görene (mütekebbiri mutlak) denir. Eğer, şahıs bu görüşünde haklı ise tekebbürü haktır, değilse batıldır. Ancak, bu görüş Allah'a mahsustur diyor... Şu halde Gazâli'ye göre mütekebbir insanlar kendilerini büyük görmekle yanlış yola giderler. Görüşleri bâtıldır. Tıptaki (Mégalomanie) ile mukayese edilebilir.

Garp Felsefesi memleketimize dahil olunca, bu günkü zihniyate göre yeni bir şekil kazanması zarureti hasıl oldu. Bu zaruret kaşısında Şeriye Vekâleti Tetkikat ve Telifatı İslâmiye heyeti yeni bir İlmikelâmın yazılmasını arzu ettiğinden bu işi İzmirli İsmail Hakkı beye tevdi etii. Ustad İzmirli Türkiyede ilk defa olarak Garp felsefesile mezc edilmiş bir İlmikelâm yazmıştır; bu itibar ile Türkiyede yeni ilmikelâmin mubdii, İmamı İsmail Hakkı İzmirlidir; her nekadar İzmirli'den evvel gelmiş olan Diyarbakır Valiisi Giritli Sırrı Paşa kelâma dair 1310 da (Nakdilkelâm fi Akaidülislâm) adında eser yazmış ve kelâm ile çok meşgul olmuş isede Ustad İzmili'nin kelâmda yapdığı inkilâbı yapmamıştır. Gazalinin beşinci hicri asırda yapdığı inkilâbı, Ustad izmirli bu asırda yapmışdir. Türkiye'nin yeğâne kelâm alimidir; Geniş görüşlü, vüsati malûmati olan Müslüman din âlimi, Düalist bir felesof.ur; Bu itibar ile İstanbul İmam Hatip Mektebinin İlk Müdürü merhumun talebelerinden Bay Mahmut Celâl Ökten bana hitaben " Babanın mektebini açdım beraber çalışacağız „ demişdi... Filhakika geniş görüşlü mütefennin din adamı yetişdiren bir müessese olan İstanbul İmam Hatip Okulu "İzmirli İsmail Hakkı ekolü „ dır... İzmirli Ustad yalniz kelâm sa hasında değil, İslâm felsefesinde, siyer; İslâm tarihinde, hadis ve bilhassa usulü fikihda vasi malûmatı vardı. Usulü fikihda faiz meselesi hakkında yazıları vardır; En mühim eserlerinden biriside Maanií Kur'an adında Kur'n Kerimin tercumesidir. Bu kitabın sonunda Kur'anın tarihi vardır. Bu kısım çok önemlidir. Zira şimdiye kadar yazılan tefsirde âyetlerin mekkî veya medenî olduğu yani Mekke'de veya Medine'de nazil olduğu bildirilmiş fakat Kuranı Kerim'in uzun uzadiye tarihçesinden bahs edilmemişdir,. Ustad bu kısmada ehemmiyet vermiş, Mushaf denmesinin sebeplerini, kiraet tarzlarını, yazılış şekillerini mükemmel suratte izah etmiştir.. Buna binaen Türkiyede yazılan diğer Kuran tercumeleri arasında Ustadın yapdığı bu maanii Kuran ve Kur'anın tarihi çok kıymetlidir,. Kuran tarihi, sahifeleri itibarile belki bir risale sayılır. Fakat münderecatı itibariyle büyük bir kitapdır. "Zarfdan ziyde mazrufa kıymet verilmesi bir kaide-i umumiyedir „. İşte bu ciheti nazarı dikkate aldığımızdan babamızın yazdığı şekli hiç değişdirmeden basmağa karar verdik.. Ancak içinde izaha lüzüm gördüğüm kelimeleri okuyucularımızın kolaylıkla anlayabilmesi için ve bazı kısımları izah maksadile not halinde ilâvelerden başka kitabın sonunda ayrıca bir luğatça yapdım;.

İşte mühim gördüğümüz bu Kuran tarihini ayrı bir kitap halinde neşretmeği kardeşler arasında görüşdök ve karar verdik Babamızın

basılmış veya basılmamış diğer eserlerini de neşretmeği arzu ettik ve bu hayırlı işe başladık. Peyderpey İzmir'li külliyatı namile eserler neşredilecektir. Allah muinimiz olsun, Tevfik Genabı Hakdandır..

İstanbul İmam Hatip Okulu
Tabiiyyat Muallimi

Celâleddin İzmirli

Tarih-i Kur'an

1 — Kur'anı Mübinin Nüzuli — Kur'an Mübin, ezberleme ve etrafa yayılma hususunda kolâylık gösterilmek gibi bir hikmete mebni yirmi iki sene, iki ay, yirmi iki gün zarfında Ayet, Ayet nazil olmuş idi, ihtiyaca göre beş, on ayet veya daha ziyade veya daha eksik olarak nazil olur idi. Bazı sureler bir defada nazil olduğu halde bir çok sureler mâteaddit defada nüzul etmiş idi. Ayetikerimeler resen nazil olduğu gibi ekseriya ictimağâhda zuhur eden bir hadisenin akabinde veya bir suâle karşı nüzul ederdi. Bir ayet ibret almak, öğüt kabul etmek üzere hususa, bir sebep hâdis olunca tekrar inzal olunur idi. Vahyi subhani her hâdisede teceddüt edince Peygamberimiz bununla sevinç duyar, kolay kolay Kur'anı Mübini hıfzeder idi. Şu kadarki bütün esbabınüzül, bil'âhara kat'î olarak zapt olunamamıştır.

Nazmı kerimin manayi şerif ile beraber nazil olup olmaması hususunda Ülemâ'î İslâmiye arasında ihtilâf zuhur etmiş idi. Ekseriyet hem nazmın, hem mananın nüzulünü itikat ediyor, bir takım ulema ise yalnız mananın nüzulüne kail oluyorlar idi. Bunlara göze ya Cibriliemin tarafından veya bizzat Peygamberimiz Efendimiz tarafından, inzal olunan mana Arap dili ile tabir edilmiş idi.

2 — Kur'anı Mübinin yazılması — Bir Âyeti Kerime nazil olunca Peygamberimiz Aleyhisselâtı selâm onu Eshabı Güzine tebliğ ederdi. Bütün ayetler Huzuru Peygamber'ide yazılır, yazılanlar, Hane'i saadete konurdu, Bir suretini de vahi kâtipleri kendileri için yazarlardı, Ayatı Celilenin bir tarafdan vahi kâtiplerinin kendileri için yazmaları, diğer taraftan yazılan ayetlerin Hanei saadette bulunması âyetlerin hifzi ve zapt olunması hususunda pek ziyade medarı oluyordu. Âyetler hurma dalı, hurma kabuğu, deri, enli düz taşlar, kürek kemiği gibi şeyler üzerinde dağınık bir halde yazılır idi. İşte böylece Kur'anı Mübin, günü gününe hifz edilir, Huzuru Peygamberide yazılır, sonrada Hazreti Peygamber'e arz olunurdu, bu münasebetle zihinde tamamile kararlaşır idi.

Arapların kuvve'î hafızaları ziyade olmakla Kur'anı Mübini kolayca hifz etmişlerdi.

Âyetler Aleyhisselatı vesselâm Efendimiz'in gösterdiği gibi ait olduğu surelerde yazılmış isede sureler tertip edilmemişti, âyetlerin hepsi bir arada değil idi, bir Mushafta toplanmamış idi. Bununda sebebi şu idi: En son nazil olan âyeti celileden sonra Peygamberimiz ancak dokuz gün kadar yaşamış idi, bir arada toplamağa vakıt kalmamış idi.

Bazılarınca âyetlerin bir kısmına nesihtari olmak ihtimalinden naşi bir mushafda toplanmamış idi, bir mushafta toptandıktan sonra bazısının mensuh olduğu bildirilmiş olsa her halde karışıklığı mucip olacak idi, buna mebni neshın ardı arası kesilinciye kadar bir mushafda toplanmadı. Bir mushafta toplanmasının başka faideside var idi.. Nazil olan âyetleri yazmak, yazdırmak. ezberlemek kolay olacak idi. Yoksa pek az kimseye bu hal müyesser ola bilecek idi, Kur'anı Mübin çabucak yayılamaz idi. Halbuki Kur'anı Mübinin süratle intişarı gayetle elzem idi. Kur'anı mübin tamamile hifz olunmuş ve dağınık bir surette yazılmış olmağla vahi kâtiplerinin yazdıkları tertip üzere Eshâbı Güzinin bir kısmı umumunu, bir kısmı yarısını veya üçte birini ezberler idi. Hepsini ezberliyenlere « Kurrâ » denir idi.

3 — *Kur'anı Mübinin toplanması* — İrtihali Peygamberiyi müteakip zuhur eden (Yemame) muharebesinde yetmiş kadar Kurrâ şehid oldu, bu hal Hazreti Ömer'i telâşe düşürdü. Kur'anın bir gûna ziyaa uğramaması için Hazreti Sıddika müracaat etti. Sıddıkı Azam Ömerülfarukun reyini tensip eyliyerek Zeyd bin Sabitülensariyi çağırdı [1], Yemame de olduğu gibi başka taraflarda aynı hadise tekerrür edince Kur'andan bir çok şeylerin ziyaa uğraması ihtimalini ileri sürerek bir arada tolanması lüzumunu ortaya koydu, zeyd bin Sabit bu işin ehemmiyetini düşünerek evvel emirde kabulü cihetine gitmemiş isede nihayet Sıddıkı Azam onu ikna etti, Zeyd bin Sabit de bu mühim işi uhdesine aldı, filvaki Kur'anı Mübinin cem'î hakkında emri Peygamberi yok idi, Asrı Saadette tolanmamasında zikr olunduğu üzere bir sebep vardı. Fakat irtihali Peygamber'i üzere bu sebep zâil olmuş idi, bilakis Yemame Muharbesi bir arada toplanmasını icap ediyordu. Artık Kur'anı Mübin her halde toplanacak idi.

---

[1] Zeyd bin Sabit'ülensari İrtihali Peygamber'iye kadar vahi kâtipliğinde kalmış idi İrtihali Peygamberi senesinde bütün Âyatıkerime Hazreti Cibril'e arz olunduğu gibi Vahi Kâtibi Zeyd bin Sabit yazdığı bütün âyatı Hazreti Peygamber'e arz eylemiş, böylece "Arze'i ahire" yi yani son arz olunanı yazmış idi. Bundan başka Peygamber'imizin yanında tercâman idi. Ebubekir'i Sıddik ile Ömer'ülfarukun, daha sonra Osman'ı Zinnureynin Zeyd bin Sabit'e itimatları bundan naşi idi.

İlk defa Zeydibini Sabit ile bir takım Eshabıkiram Ömerülfarukun evinde toplanmışlar, sonraları Mescidi Şerifde bulunmuşlardı. İlk içtimada Ömerülfaruk «Resulullâh dan her kim Kur'andan bir şey telâkki etmiş ise getirsin» diye ilân etti. Bunun üzerine Zeyd bin Sabil Kur'anı araşdırmağa başladı, hurma kabuğunda, taş parçasında, kürek kemiğinde, Eshabın ezberinde, hülâsa nerede buldu ise alıp bir araya getirdi, gayet ihtiyat üzere hareket etti. Mücerret Eshabıkiramın ezberinde olmasiyle iktifa etmedi. Belki Huzuru Risalette yazılmak hususunuda aradı. Bütün âyeti kerime hem ezberde bulunmak, hem Huzuru Risalette yazılmak şartları ile Suhufu Mutahharada toplandı. Hâttâ huzuru Peygamderide yazıldığıda iki âdil şahid ile kabul olundu. Zeyd bin Sabit'e, henüz hifzında olan tüvbe suresinin nihayetinki " Lakad caeküm „ nazmı kerimini getirmemişlerdi, bunu araşdırmağa başladı. Nihayet Ebuhuzeymetülensari bu âyeti getirdi, huzuru Peygamber'ide yazıldığına şehadet eyledi. Ebuhuzeyme Peygamber'imizin iki şahid makamında tuttukları bir zat olmakla Zeyd bin Sabit'te onu iki şahid makamında tuttu. Böylece Kur'unı Mübin Sahabe'i Güzin huzurunda toplandı, şahitler, son arz olunana şehadet ettiler. Zeyd bin Sabit'in bu ihtiyatı bütün şüpheleri izale etmek için idi. Ebuhuzeyme'den mada tek bir kimsenin şehadetini kabul etmedi, hâttâ Ömerülfaruk «Recm» âyetini haber verdiği halde tek şahit olduğundan naşi onu kabul etmedi,

Kuran'ı Mübin tamamile toplandıktan sonra Ömerülfaruk Eshabıkiramı toplattı. Onlara okudu, Eshabığüzin tamamile tasdik ettiler, içlerinden hiç bir itiraz vaki olmadı.

4 — Mushaf resmiyesi. — Ebubekirisıddık Kur'anı cem edince bir isim koymak hususunda istişarede bulunmuş idi. Meclisde «İncil, Sifir» isimlerini teklif edenler bulunmuş isede bu isimler hoş görülmedi. Nihayet İbni Mes'ut Habeş de olduğu gibi Mushaf isminl teklif etti.

Sıddıkıâzam onu kabul eyldei. Yahut âyetkerime den dağınık parça lardan pak sahifelerde tespit olunmakla sahifelerin toplandığı mahalle, «Mushaf» [1] denmiş idi.

Bazı ehadisi merviyede Mushaf lâfzı vardı. Fakat bu rivayetler ihticace şayan derecede kuvvetli değildir.

İlk Mushaf da, o pâk sahifelerde sureler tertip olunmasmış idi. Her bir süre başlı başına birer kitap idi. Işte Kur'anı Mübin âyetlerini

(1) Müshaftaki mimi üç dürlü okumak caizdir.

toplayip Mushaf şekline ifrağ keyfiyeti Sıddik zamanında vaki olmuş idi.

5 — *Kur'anı Mübinin İstinsahı* — Sıddikı Ekberin irtihalile Mushaf, Faruk Âzamın yedi emanetine tevdi edildi, Faruk Âzamın irtihalindede Kerimei muhteremeleri ezvacı tahirattan Hazreti Hafasaya intikal etti. Osmanı zinnureyn Makamı Hilâfete geçti, evvelce fütuhat münasebeti ile "Kurra'„ etraf ve eknafa dagılmışlardı. Ezcümle İbni Mesud Kûfeye [1] "Übeyyi bin Keâb„ Şama inmişdi. Bu zevattan her birinin Mushaflarındaki terip başka idi.

Kiraetlerinde de ihtilaf vazdı. Arzai ahirede de, manaları birbirine yakın olan elfazdan Kureyş lugatına muğayir olanların terk edildiği halde buna vakıf olmıyan bazı Kurra o gibi elfazı muhafaza etmekte, bir kısmıda tefsir tariki ile bazı kelimeler katmakta idi. Bu ıhtilâfın önü alınmak lâzımdı. Bunada şu vek'a sebep oldu : Yirmi beşinci sene'i hicriyesinde vuku bulan Azerbaycan ve Ermenistan fethinde orduda bulunan Şamlılar ile Iraklılar arasında kıraetçe bir ihtilaf vuku buldu. Iraklıler Şamlılara "Bizim kiraetimiz sizin kiraetinizden doğrudur, çünki biz İbni mesuddan öğrendik„ dediler. Şamlılar da Iraklılara karşı "Hayır, bizim kiraetimiz daha iyidir, çünki bir Übeyyi bin Keabdan öğrendik„. cevabında bulündular. Böylece her iki taraf birbirinin yanıldığını iddia ediyordu. Orduda hazır bulunan Sahabei Güzinden Huzeyfetibini Elyeman bu halden telâşa düşdü. Medine'ye avdette doğruca Osmanı Zinnureyne müracaat ederek bu ihtilâfın önünü almasını arz eyledi. Müşarünileh Huzeyfetibini Elyeman'ın teklifini nazarı itibara alarak heman bir Meclisi Şura akddedüp bu halın vehametini izah eyledi. Hüzzar kendisinden nasıl bir çare düşündüğünü sordular, cevap olarak "Ben halki bir tek Mushafda toplayacağım, böylece ihtilâfın önünü almak istiyorum„. dedi. Ashabıkiram bunu tasvip ettiler; Sıddiâzam zamanında Suhufu Mutahharada toplanılan Kur'anin, istinsahına ve ondan başka sahifelerinin terk edilmesine karar verdiler. Bu işe yine Zeyd bin Sabitülensari ile daha bir kaç zat memur oldu. Bu sırada Übeyyi bin Keab irtihal etmiş, İbni Mesud Kûfe de bulunmuşdu. Osmanı Zinnüreyn, Meclisde Zeyd bin Sabit ile diğerleri arasında ihtilâf çıkarsa Kureyş lüğatı üzere yazılmasını ihtar etti, çünki Kur'anı Mübin Kureyş lüğatı ile nazil idi. Hazreti Hafesa dan Suhufu mutahhare alınıp Meclise tevdi edildi, Meclis de ondan birkaç nusha yazdı, Nusha'i asliye Hazreti Hafesaye iade olundu. İs-

(1) İbni Mesut Köfede beytulmâl nazırı olmuştur. Köfe emirinin beytülmâle olan borcunu istemiş ve emirin israfını önlemiştir (C. İ.)

tinsah olunan Mushafların dürt veya beş veya yedi veya sekiz olduğunda ihtilâf vardır. Herhalde Kûfe'ye, Basra'ya, Şam'a birer nusha gönderilmış, bir nushada Medinede kalmışdı, bu nushaya, merci olabilmek, başka Mushaflara itba etmenin önünü almak üzere « İmam » demiş idi. Yahud ayrıca Osmanı Zinnüreyn için bir nusha daha yazıldı da ona " İmam „ dendi, " İmam „ denilen Mushaf en evvel yazılmışdı. Bazı rivayelere göre Mekke'ye. Yemen'e, Bahreynede birer Mushaf gönderildi. Mevcud Mushaflar bunlardan tashih edildi, kabili tashih olmayanlar yakıldı, ortadan kaldırıldı, Gönderilen Mushaflardan sayısız Mushaflar istinsah edildi. Denildiğine göre Mekke Mushafı yetmiş senesinde; Medine Mushafı Yezid bin Muaviye zemanında, " Harre „ vakasında; Kûfe Mushafı Muhtar zamanında zayi olmuştur. Bugün bu Mushaflar kalmamıştır.

6 — Surelerin tertibi — Zeydi bini Sabit'in riyaset ettiği Meclis, istinsahdan başka sureleride tertip etmişti. Sureleri tertipde nüzul tarihine riayet etmemiş, belki surei celileler arasındaki münasebatı nazarı itibara almışdı, Tövbe suresinin müstakil bir sure olması veya " Enfal „ suresinden bulunması hususunda uyuşamadıklarndan davayı kesip atmak için ki sure arasına Besmelei Şerifenin yazılmaması karargir oldu. Âyetter arasındakı tertip tevkifi yani vahye müstenittir: Peygamber'imiz yerlerini nasıl göstermiş ise öyledir. Fakat sureler srasında tertip hususunda ihtilâf olunmuştur. Bazıları Tövbe suresi ile Enfal suresinden maada bütün surelerin cem ve tertibini tevkifi addediyor, fakat reyi raciha göre surelerin tertibi Sahabei Güzinin içtihadlarına mebnidir.

Sure tesmiyesine gelince bunda muhtelif izah vardır: Yüksek menzil manasına veya şeref ve şan manasına veya alâmet manasına gelen " Sure „ münasebeti veya memleketin etrafına çevrilen hisar manasına gelen " Sur „ münasebeti gözedilerek tesmiye olunmuştur. Surelere muhtelif isimler verilmisdi. Biz, surelerin isimlerini aynen birakdık, çünki aramızda öyle tanınmıştır.

Elyevm yedi ihtiram ve tazimimizde bulunan Mushafı Şerif işte bu Mushaftır. Osmanı Zınnureyn, kabaili arabın kendi lugatlariyle yazdıkları Âyatı Kür'aniyeyi toplamış, Kitabullâhi Lehçe ve elfaza ait teşevvüşten kurtarmak için onları yakdırmıştır. Çuünki Mushafı Osmanî, arzai ahireye muvafık görülmüş olmakla bunun haricindeki kıraatler kâmilen terk olunmuştur. Bu hususda Ashabı Kiram ittifak etmişlerdir.

7 — Diğer tertipler — Sureler arasındaki tertipler Eshabı Kiramın ictihadına binaen kılınmakla bu hususta bazı Eshabı Kiram Mushafı Os-

mani tertibine münafı tertiplerde bulunmuşlardı. İbni Mesud ile Übeyyi bin Keaoın Mushafları başka türlü tertip olunmuştu. Aliyülmurtaza irtihali Peygamberiyi müteakıp tarihi nüzul üzere sureleri toplamış idi, bu tertibte evvela Mekkî sureler, sonra medenî sureler yazılmış idi: [İkra bismi rabbike -n- Yaeyyuhelmüzzemmil-yaeyyühel müddessir.... ilâahere]; [Elbakare - Âliumran - Elenfal - Elahzap ... İlâahere] gibi; Mushafın nihayeti "Fetih„ sonra "Tövbe„ surelerile hitam buluyordu. Mekkî sureler Mekkede; on iki sene, beş ay, on üç gün zarfında; medenî süreler Medine de dokuz sene, dokuz ay, dokuz gün zarfında nazil olmuş idi. Mekkî ayetler ekseriya kısa, medenî ayetler ekseriya uzun olurdu. Mekkî ayetlerde ekseriya "Ey nas!„, Medenî ayetlerde ise ekseriya "*Ey Müminler!*„ *diye hitap varit olurdu*. Mekkî ayetlerin en mühim hususî, mekârimi ahlâka teşvika, tevhide ait idi. Mekkî âyetlerde birde ümemi maziyeden Peygamberlere muhalefet edenlerin başlarına gelen felâket ile bir takım misaller varit idi buda ibret ve öğüt almak içindi. Ahkâm ayeti pek azdı. Ahkâm ayetlelerinin en çoğu medenî idi. Medenî ayetlerin nüzuli ehli İslâmın şevket ve kuvvet kesbbettiği, Mekkî ayetlerin nüzuli ise bilâkis henüz zayif halinde bulunduğu zamane aittir. Surelerin nüzul tarihlerinde pek ziyade ihtilâf olunmuşdu. Hâttâ en evvel nazil olan surede bile ihtilâf vardı: "İkra bismi rebbike - "Nun velkalem„ - fatiha. En evvel tam sure olarak nazil olan "Yaeyyühelmüddessir„ suresi idi; Mekkede en evvel ilân olunan sure "Vennecmi„ suresi idi. Bazi kerre surenin evveli daha sonra nazil olurdu. Meselâ Tövbe suresinden en evvel nazil alan [41 - *İnfiru* ..] *ayeti idi*. Aliyyülmurtazanın tertibi ele geçmedi. Muşarünileyh, Hazreti Osman zamanındaki Meclisi Şurada dahil idi. Zeyd bin Sabit'in tertibini diğer Eshabı Kirâm ile beraber muvafık bulmuş idi. Binaenaleyh Hazreti Alinin tertibi mücerret tarihi nüzul itibarile ayrılıyor idi, bu ise ayrı bir şeydir. Aliyyülmurtaza zamanı hilâfetinde Mushafi Osmaniyi takrir etti, şayet Mushafı Osmanide zerre kadar bir tağayyür, na münasip bir hareket görmüs olsaydı durmasına imkân yok idi.

İbni Mesut bambaşka bir surette tertip etmiş idi, İbni Mesudun mushafında sırasıyle "uzun sureler - yüz ve yüze yakın ayetler sureler - yüz ayetten az olan sureler - '... ilâahırı„ yazılı idi, en sonda Besmele ile ayrıfan, aralarında fasıl bulunan kisa sureler geliyor idi. İbni Mes'ud "Bakare„ suresi ile başlıyor, "Elem neşrah„ suresi ile nihayet veriyor idi; "Muavvizeteyn„ suresini yazmağa lüzum görmemiş idi. Bazı rivayete göre Fatıha sureside yazılı değil idi. İbni Mes'udun tertibi bir muddet Kûfeliler arasında muteber tutuldu, sonra unutuldu gitti.

İbni Mes'udun bu son tertibi muhtelif surette izah olundu; Fatiha ile Muavvizeteynin Kur'an olduğu değil, belki yazılması hakkında emri Peygamber'iyi işitmediğinden naşi yazmağı hoş görmemiş idi. Bazılarınca unutmasından emin olduda yazmağa lüzum görmedi. Yahut Muavvizeteyni Peygamber den işitmemiş ve indinde tevatür hasıl olmamısdı. Muavvizeteyni Sehabe yazmakla kavlinden rücu etmiştir. Bazıları İbni Mesuddan böyle bir hali asla kabul etmiyar. Sahih olan " Asım kıraeti„ dir diyor, bunda ise Muavvizeteyn [1] ile Fatiha vardır.

Übeyi bini Keab'ın tertibi Zeyd bin Sabit'in tertibine benzerdi. Übeyi bini Keab'da sureler arasında münasebet gözetmiş idi. Bununla beraber bu iki tertipde ihtilâf vardı. Meselâ "Beraet„ suresinden sonra "Hut — Meryem - Şuara' - Hac„ sureleri geliyordu. Kadir suresi " İnnâ ateynake„ suresi ile "Kâfirun„ suresi arasında idi. Bundan başka " Asır„ suresi ile " Veylün lkülli hümezetin„ suresinin arasında Kunut duaları, "Hal-ı Hafıd„ sureleri yazılmış, "Fil ve Elemneşrah„ sureleri bir sayılmışdı.

Übeyyi bin Keab [22] tarihinde İbni Mesud [32] tarihinde vefat etmekle Zeyd bin Sabit en sonraya kaldı. Riyaset kendisinde tekarrür etti. tertibi bütün etraf ve afakda şöhret buldu. Bütün ümmet onu kabul etti.

Bazı ehli ılmin tahkikine göre rivayet olunan bu ihtilâf son defa Kur'an'ı Mübinin Cibril Emine arzından evvel idi. Übeyyi bin Keab evvel irtihal etmekle bu tertipden haber alamamış isede İbni Mesud Mushaf Osmaniyeyi kabul etmemiş, ona karşı kendi kiraetinden vaz geçmemiş, verilen emri dinlemeyip Mushafını yakmamış idi, Meclisde kendisinin bulunmayıp Zeyd bin Sabit'in bulunmasını muvafık bulmamış idi.

Surelerin adetlerinde berveçhi muharrer ihtilâf bulunduğu gibi ayetlerin, sec-i ve kafiye makamınde bulunan durak yerlerin adedindede ihtilâf vardı. Birinin durak addettigini öbürü durak saymayor idi.

Bazi sure-i celilelerin evvelinde bulunan huruf mukataanın, hususan bir harfli olan (Sat, K, N) harflerinin müstakil âyet olmaları muhtelefünfih idi.

Biz, hurufu mukataayi velevki bir harf olsun müstakil âyet gösterdik.

Bundan mada sure-i celile evailinde bulunan Besmelei Şerifenin âyet olup olmamasıda ihtilâfdan kutulamamış idi. her biri ayrı ayrı Kur'andır dedikleri gibi yalnız bir âyettir veya aslâ Kur'an değildir diyenlerde vardır.

Biz, Hanefi Mezhebine temessük ile Besmelei Şerifeyi âyet olarak

---

(1) Kul euzu birabbilfelâk ile kul euzu birabbinnastır. mekkîdir. (C. İ.)

göstermedik, Besmelci Şerife sureler arasını fasletmek, teberrükte bulunmak maksadile yazılmışır.

İslâm Fırkaları sureleri inkâr etmemişlerdir. Yalnız ehli bidattan Havarıç fırkasının Accareda şubesinin Meymuniye kolu, rivayete göre surei Yusuf'u inkâr edermiş. [1] Zaten bu kol, haddi islâmı geçenlerden. Müslüman değil, Müslümanlığa intisap davaşında bulunan güruhdur.

8 — Mushafa nokta ve hareke vaz'ı — Zuhuru İslâmda Araplarda hattı nabatı ile sonraları hattı kûfî namını alan hattı hîyrî vardı, bu hatlarda nokta yokdu. Kur'anı Kerim ve Nususu Diniye hattı hîyri ile. mürasalât ve mekâtibat adiye hattı nabti ile yazılırdı. Buna mebni Hülâfayı Raşidin zemanında Mushafı Şerif de nokta, hemze, şedde gibi tezyinat yok idi. Abdülmelik zamanında, İlmi nahvi vazeden Ebülesved eddüelî isim ve fiil ve harfi biri birinden ayırmak için nokta yani hareke vazetti. Meselâ bir harfın evvelindeki nokta fethe, altındaki noktada kesre, âharındaki noktada zamma idi. Araplardan madası icin "C ile H„. «B ile T» ğibi şekilleri, bir birine benzer harfleri ayırmak pek güç idi. Irak Emiri Haccac bunu nazarı itibare alarak yine Abdülmelik zamanında biri birine benzeyen harflerin bir birinden ayırt edilmeleri için bir Alâmet vaz olunmasını kâtiplerden istedi.

Bu kerre nokta vaz eden yâni "Ba„ yi "Tâ,, dan, «Cim» i «Ha» dan ayıracak bir alâmet koyan «Nasr ibin Asimülbasri» idi, bu nok taya «İcam» denildi. Diğer bir kola göre nokta ve hareke Merve kadısı "Yahya bin Yamer„ tarafından vaz olunmuş idi. Üçüncü bir kola göre Mushafı Şerifi noktalayan «Hasan Basri» idi.

Mushafı Şerif'deki nokta ve harekenin birinci Asri Hicrinin evasatından itibaren istimal olunduğunda ihtilâf yok isede vazilarında anifen beyan olunduğu veçhile ihtilâf vardır. Ebüssüudün harekeyi, Nasıribin Asım ile Yahya bin Yamer'in noktayi vazettikleri daha muhtemetdir.

"Hemze, Teşdit, Sılâ, Ravm, İşmam„ ı vazeden ve camın bakiyyesini ikmal eden İkinci Asırda, lüğat ve aruz Vazıî Halil bin Ahmettir. [1]

13 — Hurufu Seb'â —Nazmı Kerim hurufu seb'â üzere inzal olunmuş idi, fakat bu hurufu seb'â nedir? İşte burada yine ihtiâf görülmüş, kırk kadar kavil irad olunmuş idi. Kavli sahiha göre yedi harf ile teysir ve teshil ve tevsi kasd olunmuştur, yoksa aded kasd olunmamışdir. Arap dilinde yedi ile ahadde, yetmş ile aşeratta, yedi yüz ile mi-

---

(1) Rivayete göre, bunlar surei Yusufun aşk hikâyesi olduğunu iddia edip bunun Kur'anda yeri yoktur, Peygamberin sözü deyip Kur'an olduğunu inkâr etmek gibi dalâlete düşmüşlerdir (C.İ.)

(1) Vefatı (130 H.) (C. İ.)

atta kesret kasd olunurdu. Arapların çoğu kitabet ve zapta lâyikilê hffza malik dehildi. Bir lâfzı bir türlü okumak çoguna güç geliyor idi. Fakat sonraları özür zail olmakla kitabet ve hifz kolaylaşmakla bunlar mensuh olmuş idi. Yahut nazmikerim yedi luğat üzere nazil idi, bu yedi luğat, Kureyş luğatı ile mücaviri olan hüzeyl, temim, rebi'a gibi diğer luğatlar idi. Yahut Kureyş lüğatı üzere nazil idi. Arap dili türlü türlü lehçelere ayrılmışdı. Kureyş lüğatı en fasih bir lehçeye malik idi.

Kur'anı Mübinin suratle inştiarını arzu eden Peygamber'imiz ümmetine suhulet olmak üzere tâlim ve tilâvette yedi lüğatı tecviz etmişdi. Eshabı Kiram kabilelere lâfzan Kureyş lüğatına muhalif olan yerlerde böyle bir lâfzı o kabilenin kendi lüğatlariyle tâlim ederlerdi. Meselâ Übeyyi bin Keâb «Bakara» suresinde yirminci âyetteki "Meşevfih,, nazmı kerimini bazı kerre aslı üzere tâlim eder, bazen müradifleri olan "Seavfih - Murrufih,, diye tâlim ederdi. İbni Mesud'da Bakare suresinde yüz dördüncü âyetdeki "Enzirna,, nazmı kerimini bazen aslı üzere, bazen müradifleri olan "Emhilna - Ehhirna - Erkıbna,, diye tâlim ederdi. Hâttâ çöl araplarından biri "Duhan,, suresinde, kırk üçüncü âyetteki "Elesîm,, lâfzını okuyamayınca okuyabileceği "Elfacir,, lâfzı ile tâlim etmiş idi. Hülâsa müteâllimlerin haline göre kelimatı Kur'aniye türlü türlü vecihle okunuyordu. Bu yolda tilâvet ve tâlim İzni İlâhi iktizasından olmakla Hazreti Osman zemanına kadar bir göna ihtilâfı, kıylükali mucip olmamış idi. Netekim bu zamana kadar Sahabe, resimde muhtelif olarak meselâ Fatiha suresineeki "Sıratellezine enamte aleyhim gayril mağdubi âleyhim veleddâllin,, şeklinde kıraat ederlerdi. Şurası unudulmasınki bu tevessüa hiç bir vakit helâl olan bir şeyi haram veya haram olan bir şeyi helâl veya manayı tağyir şeklinde olmamış idi.

Mushafı Osmaninin hurufu sebayi müştemil olup olmamasında da ihtilâf vardı.

10 — Muhtelif kraatler — Kur'anı Mübindeki bir lafzın hurufunda ve edası keyfiyetindeki ihtilâfı hususuna "Kraet,, denir. Kur'anı Mübin bazı elfazda ve hurufunun keyfiyet edasında Eshabı güzin taraflarından muhtelif tarikler ile rivayet olunmuş idi. Daha sonra öylece rivayet olunup her tarafta meşhur, nihayet yedi tarika mahsur oldu, yedi tarikdan sonra üç tarik daha şöhret buldu, böylece kıraat on tarika çıkıyor idi. Tarik imamlarının ravileride vardı, sonraları ravilerin meşhur olanları ikişere indi. Meselâ yedi tarik imamlarından Kûfede'ki Asım'ın[1] «Şube, Hafs bin Süleyman» namlarında; Medine'deki Nafi'in «Kalon, verş» namlarında; Basra'daki Ebu Amrin «Hafs bin Ömer, Ebu Şu-

(1) Asım gayet güzel okuduğundan (Efsahulkurra') ünvanını almıştır. (C. İ.)

ayyb» namlarında ikişer ravisi vardı. Yedi tarikın senedleri hem sahihdir. hem tevatür derecesine baliğ olmuştur. Diğer üç tarikin her ne kadar senetleri sahih isede tevatür mertebesine baliğ olmasında ihtilâf oluunmuştur.

Bazılarınca hu üç tarikın senetleri mütevatirdir. Âmeş tariki gibi on tarikin haricinde kalmış dört tarik daha vardırki bunlara "Şaz„ denirdi. Kraetlerin ihtilâfı teshil ve tahfifi mucip oldu, böylece Kur'anı Mübin kolay kolay tâlim olundu. Yedi veya on kraete hasr hususunda bir eser yokdur.

Kraetleri meşhur kurrâdan ahzetmek hususî biâhare zuhur etmiştir. Çünki şekil ve resmi Osmaninın muhtemel olduğu şeyde ihtilâflar baş göstermiş, ehli bidât bidâtlarına uygun bir surette tilâveti helâl olmıyan seyi okumuş idi. İşte bunu men için Ülemayi din eimmei sikatın kiraetinde ittifak etmişlerdi. Kurrâi meşhure, muhtelif memleketlere dağılmışlardı. Zaman geçti, yine ihtilâf çoğaldı. Zabt güçleşdi. Artık bunun için bir miyara lüzüm hissolundu, bu babda miyar üç sayıldı: Sened, Resim, Arabiyet. Resme itinı ancak kiraati fesaddan muhafaza içindi, tilâveti ifsad eden resim, ehem tutuldu. Tilaveti ifsad etmiyen, bilâkis teshil eden, tilâvette hiç bir tesiri görülmiyen resim aslâ şayan ehemmiyet görülmemişti.

Üç miyar içinde en mühim olanı senettir., yoksa resim değidir. Resmi Osmaniye muhalif olan kiraatin, kiraati şazzenin civazında evvel, âhir ihtilâf olunduğu gibi namazı müfsid olup olmamasındada ihtilâf vardır. İbni Şünbuz şendi sahih olan kiraati resmi Mashafa muhalif olsada yine tecviz ederdi. Bu hal onun adaleline mani olamadı, rivayetine halel vermedi. Arabiyete muvafık, senedi sahih olan kiraat Resme muhalif olsada yine sahihdir, bunlara "Şaz„ denmesi resmi Mushafi Osmaniden hariç olduğundan naşidir. Bizzat Mushafi Osmanilerde bile rüsum itibarile ihtilâf vardır. Ekseri bilâdı islâmiyede hususa memleketimizde, Mısır'da okunan kiraat "Hafs„ rivayeti ile Asım kiraatini, magribiierin pek çoğunun okudığu kıraat "Verş„ rivayeti ile nafi kıraati, Sudan'lıların pek çoğunun okuduğu kıraat ise Ebu Amr kıraatidir. Pek çok sonra zuhur eden yedi ve on tarikdeki kıraat arasında "Cem ve Tertip„ usulü hakkında onuncu asır hicriden sonra memleketimizde "İstanbul ve Mısır„ tarikleri namlarile iki tarikat hadis olmuştur.

11 — Kıraatin yazısı — Mushafı Osmanı nokta ve hareke ile yazılmamış, "Vav, Elif„ gibi bazı harfler resmi Kur'anda terk edilmiş, yalnız vücuh kıraati muhtevi olmak üzere bir şekli hatti ile yazılmıştı.

Çünki aranılan cihet, hat değil, belki hifzı Kur'an idi. Osmanı Zinnureyn "aranızda ihtilâf vukuunda lügati Kureyş üzere yazın,, demesi sure ve âyetler veya kelimat Kur'aniye hakkında değil idi, belki resmi hatta ait idi. Netekim Zeyd bin Sabitüensari ile Sait bin Elâsılkureşi arasında "Tabut,, kelimesinin imlâsında ihtilâf çıkmış idi, Sait "Na,, ile "Eltabut,,, Zeyd "Ha,, ile "Eltabuh,, şeklinde yazlmasını iltizam etmişlerdi, Osman'ın reyine müracaat ettiler, muşarünileyh tâ ile "Eltabut,, yazılmasını emretti.

Eslâf ilk yazılan Mushafın şekil ve resmini muhafazaya son derece ihtimam etmişlerdi. İmam Malik Mushafın muahharen ihdas edilmiş olan heca ile yazılmasını tecviz etmemiş, Mushafda ziyade edilen "Vav,Elif,, gibi harflerin bile hazf ve tağyirini caiz görmemiş idi. Mushafı kadim, ahiren ihdas olunan resmi hat kavaidine muhalif idi.

Resmi Osmani Masahifi Şerifeye mahsusdur. Şu kadarki Mushafiimama teban yazılan bu resme itba evlâdir, yoksa vaçip değildir, Resimi sehabe üzere yazılan Mushafı okumak pek güçdür, ona mebni kaidei hat üzere yazılması caizdir.

Resmi hat kaidesine muhalif olan rusumu masahife itba vacip olmayınca artık Sahabei kiramın yadiğârını muhafaza için, teberruk için itba lâzım olur. Bunun menşei muhtelif surette izah oluniyor : Ehli Hicaz hîyre lüğatını tâallüm etmekle resmi osmaninin bir takım yerleri o lüğata göre yazılmıştır, Meselâ "riba,, hîyrı lüğatta "rebva,, şeklinde yazılırdı. Yakud Sehabe arasında yazı yazanlar azdı, azlıgıle beraber Eyi yazamazlardı, Sahabe hecada zayıf idiler. Bundan naşi kavaidi hatta muhalif yazılmış idi, hatta muhâlefet kâtiplerin hatasından başka bir şey değildi. onlar hatta değil, hifzi Kur'ana ehemmiyet vermişlerdi. Yahud vücuhu kıraat için yazılmışdı : Meselâ "Esselât,, ı "Esselevat,, yazmak elifi tafhim içindi. Netekim verş elifi tefhim ile okuyordu. Bazıları talim için basılan Mushaflarda resmi mutada, tilâvet için basılan Mushaflarda mahza eseri tarihiyi muhafaza için resmi Osmaniye riayeti muvafık görüyor. Mamafih Kur'anı Kerimi mesahifde yazılı heca ile isbat olunan surette yazmak da ihtilâflı idi. Muhalif bir surette yazmağı tecviz ediyorlar, hâttâ sadrı evvelden[1] sonra resmi Osmaniye muvafık yazmak caiz olamaz diyorladı.

Her halde zamanımızda resmi hat kaidesine, resmi mutada riayet etmek hâlkin menfaatine daha hadımdır.

Kalemi gayrı arabi ile yazılmasında bir beis görmiyenler bile vardır.

---

(1) Sadrı evvel (Ebubekir) zamanıdır. (C. İ.)

— A —

ABİT — İbadet eden

AHZÂB — Hizipler, partiler

ALİ — Hazreti Osmandan sonra Halife olan ve peygamberimizin damadı olmak şerefine nâil olan zat, lâkabı (Murtaza) dır.

AMRİBNİBAB — Mutezilenin şeyhi [80 - 144].

ÂSİM — Günahkâr, suçlu (Esîm) de aynı mânaya gelir.

ÂSIM — Haramdan kendini koruyan.

ASIR — Yüzyıl, ikindi vakti, zaman.

ASRI SAADET — Peygamberimizin zamanı saadetleri.

ÂYET — Allah kelâmi, Kur'an-ı Kerimdeki emirler.

— B —

BAAS — Cenab-ı Hakkın ölüleri aslî cüzülerini toplayarak ve kendilerine ruhlarını iade ederek kabirlerinden çıkarmasıdır.

BEDİDİYÂT (Axiome) (1) — Delil ve isbata muhtaç olmaksızın âşikâr olan şeylerdir, âlimler bedihiyatı, evveliyat, fıtrıyat, müşahedat, hadsiyat, tevatürat gibi kısımlara ayırırlar.. Evveliyata misal (daire murabba değildir, üç bir olamaz» gibi... fıtriyata misal (dört çifttir) cümlesi gibi ki dört ve çift mefhumlarını tasavvur eden kimse iki müsavi kısma ayrılmak mefhumunu beraber tasavvur eder.

Müşahedata misal (ateş yakıcıdır) gibi ki yalnız his ile hüküm ve tasdik olunur. Hadsiyata misal (ay ışığını güneşten alır) ki sunuhat kabilinden zihinde hâsıl olan gizli kıyas vasıtasile akıl onu tasdik eder. Tevâtürat; Mütevatır haberler şunlardır ki (yalan üzerine ittifakları aklen muhal olan birçok kimselerin haber verdikleri şeylerdir. Nitekim mekkeyi görmeyen adamın Mekke vardır diye hüküm etmesi gibi.

İşte mantık âlimleri bedihiyatın aklen doğruluğunu zarurî olarak kabul ederler bu itibarle bedihiyâtı akliye delilden müstağnidir.

(1) Vérité évidente.

— E —

EBUBEKİR — Peygamberimizin vefatından sonra ilk Halife olan zat, lâbakı (Sıddık) tır.

EİMMEİ SELÂSE — Üç imam ki, Şafiî Malik Hanbeli imamları.

EİMMEİ SİKAT — Sözüne ve bilgisine itimat edilen imamlar.

— H —

HADİS — Peygamberimizin emirleri.

HAFIT — Sür'atle koşmak.

HALI' — Koparup atmak.

HAK (VRAİ) — Lûgatte doğruluk demektir. Metedolojide hükmün vâkıaya mutabık olmasıdır..

HULEFAYI RAŞİDİN — (Ebubekir, Ömer, Osman, Ali) gibi halifelerdir...

HAVARİÇ — Hazret-i Ali'nin Köfeye çekildikten sonra kendisinin sözlerini dinlemeyip Hazret-i Ali'den ayrılan güruh dır ki Hazret-i Ali bunların üzerine yürüyerek Nehre Van'da bir çoğunu kılıçtan geçirmiştir. Havariç fırkası Abdullah Bin İbad tarafından tesis edilmiştir. Mezhebine ibadiye mezhebi derler, fıkhı ibâdî ile âmel ederler...

HÜKÜM:

(Jugement) — Zihinde mevcut bir ameliyedir ki bu vasıta ile iki fikrin mukayesesi yapılır.

Hükümler ya zarurî veya ihtimalî olur; zarurî olan Hükümlerin zıddı kabil değildir. Misal (Allah vardır) gibi... ihtimalî olan hükümlerin zıddı kabildir; temyizi kabil hükümler, hükmi ihtimalî dir...

— İ —

İLHAM — Feyiz yoliyle kalbe gelen mânadır. Gazaliye göre delilsiz hâsıl olan bilgiye ilham derler, eğer melekeler vasıtasiyle bilgi hâsıl olursa ona Vahiy derler ki, Vahi peygamberlere mahsustur. İlham evliyaya mahsustur. Fahrettin Râzî ilham Haktan Hakkı hatırlamaktır, diyor.

İLİM — Bilgi demektir. Razî ilmi «Vâkıâ mutabık itikadı cazimdir» diyor, cazim, naikızına ihtimal yok demektir. Bu itibarla zan hariç kalır, vakia mutabık kaydıla da cehil hariç kalır...

İLMİ KELÂM — Cenabı Hakkın zat ve sıfatlarından, peygamberliğe ait mesele - lerden, mebde ve maat itibariyle mukevvenatın ahvalinden islâm kaideleri üzere bahseden bilgidir...

İLMİ ZARURÎ (Mütearife) — Yalnız akıl ile bilbedahe hâsıl olan bilgiye ilmi zarurî derler. Misal. (Kül cüzünden büyüktür) (1) gibi...

İMKÂN — Tasavvuru bir tenakus iktiza etmeyen maluma derler. İmkân ya âdî veka aklî imkân olur.

İŞMAM — Gelçek kelimenin son harfini dudak hareketiyle ötekine ulaştırmak.

— K —

KAVLİ ŞÂRİH — Tarif demektir.

KIRAAT — Okumaktır, Kur'anda kıraat bilgisini ilk tasnif eden (Kasım İbni Sellâm) dır, vefatı «224 H.).

KUREYŞ — Hicazda bir kavimdir. Peygamberimiz Kureyş kabilesindendir. Kureyş Kâbenin muhafazası vazifesini üzerine aldığından, kabileler arasında şöhret almıştır. Kureyş'in kolları vardır. (Beni eset, beni zuhre)...

— M —

MAÂLİ — Yüksek fikirler

MAÂT dönülen yer, kıyamet, kıyametin şart ve alâmetlerine (Eşratı saât) derler ki, bu alâmetlerden biri de güneşin garbden doğuşudur.

MERRUFİH — Yürdüler, mürurdan gelir.

MEKÂRİMİ AHLÂK — Ahlâkın yüksekliği, mekremetten müştaktır..

MEŞEVFİH — Yürüdüler, meşiyden müştaktır.

MÜDDESSİR — Örtünen demektir. (disar) yatak örtüsü, üst örtüsüdür.

MÜTEKAŞKIŞETÂN — Kulhuvallâhi ile kul ya eyyühelkâfirün sureleridir. Şirk kabuğundan sıyrılarak temizlenmektir. Peygamberimiz sabah namazının sünnetlerinde bunları okurdu...

MÜTEŞABİH ÂYETLER; — Kendilerinden ne mâna maksut olduğunu bilinmeyen âyetlerdir, sûre başında bulunan (eliflâm) gibi bunlara müteşabihüllâfız derler.

MÜZZEMMİL — Örtünen demektir.

— N —

NAZİL — İnen, nuzul eden.

NAMÜNASİP — Münasip olmayan

NESİH, SİLMEK — İşi bozup ibtal etmek, istinsah, kitabın kopyesidir.

---

(1) Le tout est plus grand que sa partie.

— O —

ÖMER — Ebubekir'den sonra Halife olan zat, lâkabı (Fâruk) dur.

ÖMERİ SÂNİ — İsmi Ömer Bin Abdülâzizdir emevî Halifelerindendir. Bu zat «alay etmekten sakının, zira alay düşmanlık eker ve kin biçer» demesi tabiatının güzelliğine şahittir.

OSMAN — Hazreti Ömerden sonra Halife olan zat, lâkabı (Zinnureyn) dir. Peygamberimizin iki kızını da aldığı için iki nur sahibi denmiştir. Aynı zamanda (camiülkuran) ünvanını almıştır.

— P —

PÂK — Temiz, mübarek, bu kelime farisîdir...

— R —

RESÜLU EKREM — Peygamberimiz efendimiz hazretleri.

RİSALETPENÂH — Peygamber demektir.

RECM — Taşlama, lânet etme, tekdir.

REVM — Lûgatta istemek mânasına gelir, tecvitte sessiz sada ile harekeyi istemektir...

— S —

SILA — Bir harfi öteki harfe ulaştırmak.

SİFİR — Kitap, cilt demektir.

SUHUF — Sahifeler.

SEAVFİH — Yürüdüler saiyden müştaktır.

ŞİAR — Alâmeti farika, bedene giyilen elbise.

TÂRİ — Arız olmak, meydana çıkan.

TAFHİM — Tazim, büyüklük fehametten müştaktır.

TEBERRÜK — Uğur saymak.

TEMESSÜK — Elde tutma.

TEKVİN — Cenab_ı Hakkın yaratması olmak demektir ki ezelî bir sıfattır. allâh âlemin mükevvinidir, tekvin sıfatı mahlûkata taallûk edince (Tahlik) rızka taallûk edince (Terzik) hayata taallûk edince (İhya), ölüme taallûk edince (imate) ismini alır. İmamı Matüridiye göre tahlik, terzik, ihya, imate tekvin sıfltına raci'dir.

TENÂKUS — İki cümlenin (Kaziyye) nin birinin doğru, diğerinin yalan olmasıdır. Ancak tenâkus olması için kaziyyelerin her türlü kayıt ve şartlarında müttehit olması lâzımdır. Şartlardan birinin eksikliği, tenakusu mucip olmaz.

TİLÂVET — Kur'an okumak.

— U —

ULEMA — Âlimler, bilginler.

ÜMEMİ MÂZİYE — Geçmiş ümmetler.

— V —

VERŞ — Kurradan nafiin râvisidir...

VUCUP — Lûgatte lâzım olmadır. Mantıkta zaruret demektir. Bir şeyin zarurî olmasıdır. Zaruret eğer zâtı mevzudan neşet ederse vücubu zâti derler. Meselâ (Allahı taalâ hazretleri bizzarure diridir) denildikte bu hükmün zarureti vücubu zatidir.

— Z —

ZARURET — (Nécéssité) — Çâresizlik, elzemiyet demektir. Mantık âlimleri zarureti üçe ayırırlar.

1 — Zarureti zatiye.
2 — Zarureti vasfiye
3 — Zarureti vaktiye'dir...
Zarureti zatiye ;insanın mavcut ve sağlam oldukça söz söylemesi gibi...

Zarureti vasfiye; insanın yazı yazarken, parmaklarının kımıldaması gibi.
Zarureti vaktiye ise Kamerin vakti gelince tutulması (Husufu Kamer) gibi...

Bu zaruretlerin hepsi vücubu bilgayr olup, vücubu zâtı değildir; zira zatı mevzudan neşet 'miş değildir.

25 - Ekim - 1955

Celâleddin İZMİRLİ

İZMİRLİ KÜLLİYATINDA NEŞROLUNACAK ESERLER :

1 — Din Dersleri	Cild	1.
2 — Fıkıh Tarihi	»	1.
3 — Hadîs Tarihi	»	1.
4 — İslâm Felsefesi tarihi	»	1.
5 — Muhtasar İlmi Ahlâk	»	1.
6 — Maanii Kur'an	»	3.
(Türkçe Kur'anı Kerim	»	3.

TEVZİ YERLERİ:

1 — *SARAY KİTAPEVİ;*

Beyoğlu - İstiklâl Caddesi, 56.

2 — *GÖNÜL MATBAASI;*

Divanyolu - Hacı Tahsinbey Sokağı — İSTANBUL